

LŐRINC PÉTER:

Magyarok és szerbek együtt*

A KÖZÖS TÁRSADALMI HARCOK

Csak néhány szóval jegyezném meg, hogy már a XV. században érintkeztek szerb és magyar társadalmi-vallási eszmék a Szerémségben. Délről ugyanis a bogumilizmus társadalmi-vallási, antifeudális elgondolása terjedt észak felé, hogy éppen a Szerémségben találkozzon össze az északról jövő huszitizmus antifeudális eszmekörével. Csak annyit akarok még hozzátenni ehhez, hogy a kamenicai husziták a helyszínen nem sokat tehettek, mert az inquisitio menekülésre kényszerítette őket és keleten, Erdélyben, került sor aztán az első nagyobb méretű parasztfelkelésre 1437—38-ban, ahol nem szerbek szövetkeztek a magyarokkal, hanem románok a nép részéről és szászok az urak részéről.

Sokkal nagyobb jelentőségű ennél a mozgalomnál — ránk nézve — Dózsa György hatalmas felkelése, amely Vajdaság területére is kiterjedt. Szerémségben és Bánátban is folyt a harc, leginkább talán mégis Bácska volt érdekelve. A szerbek mindkét oldalon harcoltak, hiszen Stilyánovics ott küzdött Dózsa alvezéré mellett, Petrovics Péter viszont Zápolya embereként fogta el magát Dózsát Temesvárnál. Mert ekkor már voltak Vajdaságban szerb urak és szerb parasztok is, akár csak néhány év múlva a Fekete Ember idején. Elvégre épp Mátyás volt az, aki szerb deszpotaságot alakított területünkön. Ez volt az első határőrvidek-szerű alakulás és egyúttal ez volt az első szerb területi autonómia is errefelé. Lehet, hogy ez vitte Stilyánovicsot is Dózsa táborába. A nép — deszpotának nevezte, holott nem volt az, mást tettek meg fölébe deszpotának, nem őt, a nép emberét, a naszádos vajdát.

Már Beriszló (Beriszlavics) horvát bán intí, persze hiába, hogy Dal-máciába vezesse hadait és a nemrég még zágrábi püspök, Bakócz prímás is hiába szólítja fel levélben a török elleni hadjárat abbahagyására. Dózsa folytatja útját és a Duna-Tisza köze hamarosan teljesen mellé áll. A szegediek, akik állandó összeköttetésben állanak Szerémséggel, hisz ők adják tovább a Fruskagora borát, szintén felkelnek. De Mészáros Lőrinc pap, a Nagybotú Lőrinc, aki a felkelés ideológusa, ekkor már, Ceglédre indulva, Bácskába tart.

A paraszti felkelők új jállami apparátust szervezve, parasztmegyéket alakítottak, ezek központja egy-egy vár, amely a hadműveletek köz-

---

* A szerző most készülő tanulmánykötetének egyik fejezete.

pontja is volt egyúttal. Már Csongrád megyében haladtukban is a mai Bácsmegye földjét tapodták jórészt, innen azután az akkori Bodrog és Bács megyékbe jutottak. Bodrog megyében ott voltak ily erődítményekre alkalmas helyekként Bátmonostora, Szabadka, Coborszentmihály (Zombor); Bács megyében pedig Bács és Szelend. Mindezeket a várakat körülzárták a felkelők, hogy a vagy 500 nemesi és egyházi birtokot innen foglalják el. A felkelés élén az ismert Nagy Antal és Pogány Benedek állottak. Verancsics feljegyezte róluk, hogy „mind az egész Bodrog vármegyét, Bács vármegyét felduló, égeté, valahoi nemes ház vala, sok vitézlo népet ölete, karóra vonata nagy sok nemes embereket.“ Ugyanő írja: „Sok dúlás, fosztás után“ a hadnagy végre Bács megyébe, Futakra ért. Itt lakott a nándorfehérvári bán (belgrádi), Enyingi Török Imre. „Nagy Antal minden házát, lakóhelyét elpusztította.“ Pogány Benedek viszont Bács várában Frangepáni (Frankopán) kalocsai és bácsi érseket és bácsi főispánt ostromolta meg. Köröskörül pedig a szegénység, „ki féltében, ki pedig szabad akarata szerint, mind keresztes lett vala“ s így Borbás pap egy csapattal átkelhetett Szerémségbe és „a nemességet dúlva“ eljutott egész Zalánkeménig (Slankamen). Szerémségben ekkor mind magyarok mind szerbek látkak, hiszen a szerbek már vagy 80 esztendeje kezdtek tömegesen ideköltözni. Kölpény (Kulpin), Drávaszandemeter (Mitrovica), Szlankamen és Zimony (Zemun) a deszpota birtokai voltak. 1503-ban meghalt Brankovics János deszpota, utóda özvegye Jaksics Ilona lett, aki gyengének érezve magát erre a méltóságra, Stilyánovics Istvánnak adta át a deszpotaságot. Stilyánovics igen komolyan vette a terület megvédését a töröktől.

E célból számos szerb parasztot és főurat is telepített át Szerbiából. Így ír Stilyánovicsról Márki Sándor, de ő is hozzáteszi, hogy a király a szerb deszpotának nem őt, de a BeriszlávicsoK egyes tagjait tartotta. Majd így folytatja Márki: „Halászni akart a zavarosban s Magyarország déli részeiből, de legalább is a Szerémségből, szabad és független szerb fejedelemséget szeretett volna kihalítani...“ Ennek érdekében kész volt szövetkezni Dózsa Györggyel, ami azt jelenti, hogy Dózsa — modern nemzetki politikát folytatott vidékünkön. „Sikerült is Stilyánovicsnak felkelésre bírni a szerb parasztoKot és a dunai flotillát, a naszádosoKot (sajkás) s így a naszádoK lettek Dózsa hadihajóhada és csapatoKot szállító csapata. ŐK szállították át Borbás papot Szerémségbe, majd újból vissza Bács megyébe. A naszádosoK tették lehetővé azt is, hogy a hatodik „keresztes hadnagy“, Nagy Radoszláv, aki maga is szerb, egész Zalánkeménig hatolhasson le. Onnan Titelre vitték őt a naszádoK, melyet ő foglalt el a kurucok részére. A csapatoK Bácsban a mai Újvidék területén ütöttek tábort (Baksafalva, Vásáros-Várad), majd Pétervárad is kezükre került amiben természetesen szintén a naszádosoK támogatták őket. A kurucoké lett valószínűleg az igen erős vár is, amelyet a török sem tudott bevenni, övék lett a rév, a város és az apátság, „hódolt nekik Kamancz (Kamenica) is, a híres borkereskedő hely“, majd a szerémi Dunapart helységei Cserevicstől Karlovciig (Cseröd és Karom). Július elején Nagy Radoszláv szerbjei újabb nagy győzelmet arattak a király csapatai fölött. Ekkor többek között: Oláh Balázs belgrádi katonái is csatlakoKtak hozzá. Oláh Balázs katonái nagyrészt szerbek voltak. Nagy Antal Kamenicán is nagy győzelmet aratott, de azután el kellett hagynia Bácskát, mert a nagy temesvári csatához várta őt Dózsa. Visszavonuláskor, úgy lehet, a sajkásoK elzárták útját át a Tiszán, de valamivel később újra a kurucok oldalán találjuk őket.

Érdekes és érdemes volna az akkori úri intelligenciának, a humanista költőnek gondolkodásával is megismerkedni; tudni, hogyan gondolkoztak Dózsáról és felkeléséről. Bizonyos, hogy dülőknak tartották őket, mégis Martinus Tyrnavinus erről szóló poemájában, az Opusculumban úgy nyilatkozik, hogy a szörnyű pusztítások főoka az urak elfajulásában keresendő. Sajnos, ily kirándulásokra nincs időnk és terünk, vissza kell térnünk Dózsa hadjáratára.

Bánátban is ott jártak Dózsa seregei, sőt a döntő ütközetet Temesvár környékén vívták meg. Báthory is ide tartott és vele voltak a Jaksicsok, akiknek már előbb is volt szerepük a Dózsaellenes hadjáratban (nagy-laki csata), hiszen náluk pihentek meg Báthoryék, akik között ott volt, Temesvár alatt is, Petrovics Péter, aki Zápolya mellett hamarosan török-hübéres lett. De, mint Szerémi mondja, Dózsa, amikor megindult Nagylak alól, vele volt a trák (rác) nemzet nagyobb része. Viszont az urak táborában ott volt a Jaksicsok csapata azaz a szerbek kisebb része. A csata előtt különben újabb szerbek, valamint románok is csatlakoztak Dózsához. Erre a vidékre még Hunyadi telepített szerbeket. Dózsa itt erős tábort épített és hozzáfogott a mocsarak lecsapolásához és a Temes vizének, medrének, áthelyezéséhez: csatorna építéséhez. A csatorna körül folyt a harc jóideig. Közben Dózsa csapatai bejárták Bánátot, le Orsováig, vagy Csákiig (Csákovó) és Ókanizsáig a Tisza jobbpartján. Felverték a csapatok egész Torontál megyét és éppen innen, ebből az esztendőből maradt fenn az első magyar melódiás szöveg:

„Bátya, bátya! Mely az út Becskerekére?
Uram, uram, ez az út Becskerekére!“

Nagy Radoszláv, a szintén szerb kurucvezér volt az, aki a kérdést az ott dolgozó parasztnak feltette, mert a Tisza már kezén volt és így átmehetett Bánátba, Temesvár alá, Dózsa segítségére.

Bácskában még tartottak a harcok, az urak szerbeket hoztak a felkelő magyarok és szerbek ellen, de a szerb naszádos vezér: Stilyánovics megtámadta a zsákmánycipelő úri sereget és megverte. Mégis nemsokára sikerült az egyesült nemeseknek leverni Pogány Benedeket, mire a bácsmegyei nemesek összeültek Bács várában, hogy a továbbiakról tanácskozzanak. Közben Temesvár alatt Petrovics Péter elfogta Dózsát, hogy Szapolyai azután izzó trónra ültethesse. Csak Lőrinc menekült előbb Bácskába, azután a hegyek közé.

Ha magyar-szerb barátságról van szó a Dózsa felkelése idején, talán felemlíthetjük azt is, hogy 1901 májusában a szocialisták pesti kongresszusán egy délszláv, dr. Parcsetics László indítványozta, hogy Marxnak, Lasallnak és — Dózsa Györgynek szobrot emeljenek Budapesten.

Csak említeni kívánom, hogy a XVI. századvégi (1594) bánáti szerb és román hajdúkhoz magyar jobbágyok is csatlakoztak s így a szabad paraszt és jobbágy kapcsolata szociális jelleget adott a három nép törökellenes harcának. Röviden kívánok csak foglalkozni annak az utolsó kurucnak a felkelésével, aki szerb létére magyarok élére állt, aki hátárőr, grancsár — szabad paraszt — létére jobbágyokat vezetett a harcba. Felesleges mondanom, hogy Péróra gondolok, aki Rákóczit helyettesítette a vezérségben, nem tudva, hogy a fejedelem éppen azokban a napokban halt meg Rodostóban. Mellesleg jegyzem meg, hogy szlovákok is vettek részt a harcban magyar jobbágyok és szerb grancsárok oldalán, Matula vezetése alatt.

Talán nem lesz érdektelen néhány sort idézni a vén granicsár, Péra, kihallgatási jegyzőkönyvéből, amely erős bizonyítéka a szerb-magyar barátságának és közös érdeknek. 1735 augusztus 27-én mondotta Péro: „A kérdésre, mi készítette a lázadásra, ezt felelte: A magyarok rábeszélése készítetett rá, ezek azt mondták, hogy a szerbek (Rácok, Rasciánusok) ugyanolyan szabadságot fognak élvezni mint a magyarok az álamban... szinte elbűvöltek ezek a szavak, hiszen hallottam és tudtam másoktól, hogy a szerbek egyre arról beszélnek, hogy már lehetetlen számukra fegyverben is állni s ugyanakkor az adót (kontribúciót) is fizetni, számtalanszor arra panaszkodtak, hogy a rájuk kivetett adó kedvéért kénytelenek utolsó jószágukat is eladni, ha csak vevőre akadnának... A magyarok azt mondták, hogy magukévá fogják tenni az egyházat (persze a kálvinistát L. P.), ily módon kívánva felszabadítani országukat, s velük én is a magam népét...“ A kérdésre, hogy nem volt-e szó arról, hogy mindkét nép fővezére legyen? — azt felelte: „Egészen így. Hiszen felajánlották (a magyarok L. P.) a maguk fővezérségét... a magyarok lázadni akartak végig az országon, Erdéllyel egyetemben és felszólítottak arra, hogy mi szerbek, csatlakozzunk hozzájuk... Egyetlen kapcsolatunk az egyszerű ember volt s a paraszt, mitsem tudok valamely nemes vagy hatalmasabb ember csatlakozásáról... Nagyon megbecsültek bizonyos Tokait, (régii kurucvezér család, Rákóczi előtt is volt köztük bujdosó és felkelő) akiről az a hír járta, hogy családjából még a múlt század vége felé akadt egy Tokai nevű lázadó... Beszéltek a só drágaságáról, a kötelezettségek terhéről... de leginkább az fájt nekik, hogy akadályozzák istentiszteletüket...“

Két nap múlva, egy újabb jegyzőkönyv szerint Péro azt mondta: a szerbek nehezményezték, hogy egész mérő búzát kénytelenek eladni egy fél forintért a kényszerfizetések miatt... A hatósági jelentés, amely Péro minden kihallgatását tekintetbe veszi, arról értesít, hogy kínzásai közben Péro arról is szólt, hogy március közepe táján eljöttek hozzá Szilasi István és Sebestyén János Szent Endréről Pécskára azzal, hogy felkelésre készülnek, és csupán a szerb granicsároktól tartanak. Péro megígérte, hogy ha a magyarok a szerbeknek nem kívánnak ártani, úgy ők sem fogják akadályozni a magyarokat mozgalmukban. Sok panaszkodott a magyaroknak, de leginkább az fájt nekik, hogy lehetetlen kibírni már a nemesek és bérlőik kizsákmányolását. Ezért általában a nemesek és a németek ellen kívánnak felkelni, akik itt vannak az országban... A királyt említő kérdésre Péro azt felelte, hogy fejedelem nélkül sokáig nem lehetnek, mire ezek azt mondták: majd ha az egész ország fel fog kelni, akkor majd választanak maguknak királyt és hiszik, hogy ha ezt meghallja Rákóczi, úgy ő talán eljön közbük...“

Így kuruckodtak együtt 1735-ben, szerbek és magyarok.

Már a bánáti felkelés (1594, 1604) uzsorások ellen is irányult. Péro nemcsak nemesekről, de bérlőkről is beszél. Az árupénz viszonyok már ekkor is fejlődőben vannak, a kapitalizmus már előreveti árnyékát. Mégis igen nagy a különbség a kurucmozgalmak és — Martinovics összeesküvése között. Igaz, hogy Martinovicsék korában sem fejlődött ki még annyira a kapitalizmus, hogy már egy, akár sikertelen, polgári-demokrata forradalomról is lehetett volna szó. Még csak értelmiségiek összeesküvésére kerülhetett sor, amely természetesen sikertelen. Mégis minőségi a különbség Péro és Martinovics között, a kurucok és jakobinusok között és nagy a különbség nemzeti szempontból is közöt-

tük. Péró szerb s csupán együttműködik a magyarokkal, Martinovics már csak származására nézve bácskai bunyevác. (Egyes források — albánnak tartják.) Ő maga már magyar és délszláv származású csak anynyiban bírhat jelentőséggel, amennyiben magyar-horvát kapcsolatokat tesz lehetővé. Annyi bizonyos, hogy Martinovics számos nyelvet ismer. A nyugati nyelvekről azt állítja, hogy tanulás útján sajátította el azokat, míg a magyar és „illir“ nyelvről ezt nem mondja. Egész bizonyos, hogy még Vajdaságban tanulta ezt a nyelvet. Ő maga állítja azt is, hogy „Két fitestvérem van: György, rácmiliticsi plébános... Két nőtestvérem van: Mária... Anna... Ádámovics bácsmegyei tisztviselőnek... felesége.“ Mint fiatal szerzetes a bácsi, majd a bródi kolostorban tartózkodott. Hatott Martinovicsra a horvát pandúr és író, Trenk Frigyes is, akinek könyvét, az összeesküvés másik vezére, Lackovics fordította magyarra.

Lackovics magyar tiszt és valószínűleg csak távoli ősei lehettek, esetleg, délszlávok; Gyurkovics, az egyetemi tanár, Martinovics elődje a szervezkedésben, valószínűleg szintén bácskai származású. Hajnócinak is lehettek szerb-horvát kapcsolatai, hiszen egy időben Szerémség alispánja volt. Érdekes azonban, hogy Martinovics, talán nem is mindig igaz vallomásaiban számtalanszor hivatkozik főleg horvát kapcsolatokra. Néhány ily nevet kívánok csupán felemlíteni. Delivuk nyugalmazott alispán, kamarai titkárt, magasabb megyei hivatalba juttatja. Több ízben is említi vallomásaiban, amint Verhovác püspököt is. Márics alispánra és Basztatics püspökre is többször hivatkozik, nemkülönben Petrovics Józsefre, a báni ítélőtábla elnökére és más demokrata hajlandóságú nemesekre is. Hangoztatja azt is, hogy a horvát demokrácia elterjedése az ő műve. Bizonyos, hogy Martinovics szervezete Bácskára és Horvátországra is kiterjedt és valóban kívánatos volna fényt deríteni végre ezekre a kapcsolatokra. Addig is bizonyosra vehető, hogy a magyar jakobinusok mozgalma egyúttal szerb-horvát mozgalom is volt, hogy itt újból magyar-szerb-horvát megmozdulásról van szó. Lehetséges, hogy éppen ez a több-nemzeti jelleg is hatott a mozgalom nemzeti programjára. Martinovics ugyanis új, polgári országát, annyi tartományra osztaná, ahány nemzet lakik területén. Magyar, „illir, szlovák, oláh tartományra oszlana az ország és a tartományok a maguk nemzeti nyelvén tartanák országgyűlésüket. Bánát Erdéllyel a román tartományhoz tartozna, Dalmácia, Horvátország és Szlávia pedig Illíriához.